

УДК 167/168 (316.37)

Я. В. Колдунов
аспірант кафедри філософії
Запорізького національного університету

РОДЕРІК НЕШ: ФІЛОСОФІЯ ДИКОЇ ПРИРОДИ

Криза взаємовідносин людини, суспільства та дикої природи виступає характерною тенденцією розвитку сучасного соціуму. Це актуалізує увагу дослідників до екологічної проблематики в аспекті осмислення концептуальних позицій щодо феномена дикої природи, її цінності та співіснування з культурними ландшафтами сучасного соціального простору. Домінування економічного інтересу, прагматизація, технологізація діяльності сучасної людини обумовлює порушення рівноваги в екосистемі і подальший наступ на ареали дикої природи, розміри якої стрімко скорочуються. У зв'язку з цим актуальним та своєчасним є аналіз філософії дикої природи американського науковця Родеріка Неша (Roderick Frazier Nash).

Р. Неш – один з найбільш відомих сучасних американських дослідників дикої природи та історії природоохорони. Він автор багатьох книг з цієї проблематики, але найбільш відомими його працями є: «Дика природа і американський розум» («Wilderness and the American mind», 1967) [1], «Американська екологія: читання з історії природоохорони» («The American environment: readings in the history of conservation», 1968) [2]; «Права природи. Історія екологічної етики» («The right of nature. A history of environmental ethics», 1988) [3]. В Україні його праці майже невідомі. Винятком є активність по популяризації його ідей Київського еколого-культурного центру, який під керівництвом Володимира Борейка на початку 2000-х років переклав та видав основні праці Р. Неша [4-5], а також проаналізував проблематику його творчості [6-8]. Перекладні версії робіт Р. Неша «Дика природа і американський розум» та «Права природи. Історія екологічної етики» виставлені в електронних бібліотеках [9]. Екологічні погляди Р. Неша розглядалися також у наукових розвідках В. Бочарникова [10; 11], Н. Корнилецької [12], І. Кряж [13] та інших. У США проблема дикої природи аналізувалась також у працях Дж. Мілса (J. Miles) [15], М. Оелшлегера (M. Oelschlaeger) [16] та інших [17]. Але теоретичний дискурс філософії дикої природи Р. Неша у науковій літературі ще не концептуалізований, тому метою написання статті є з'ясування у творчості Родеріка Неша основних етапів змін відношення до дикої природи в історії людства та їх специфіка. Зазначимо, що класичне дослідження Р. Неша («Дика природа і американський розум») присвячено зміні ставлення до дикої природи під час американської історії, а також походженню екологічних та природоохоронних рухів. Ця книга отримала широке визнання з моменту її першої публікації у 1967 році і вважається настільною книгою для екологів. Спираючись на ці праці Р. Неша, спробуємо сформулювати основні принципи його філософії дикої природи. Зазначимо, що міркування Р. Неша відмінні від європейської класичної філософської традиції і у рамках власного парадигмального бачення проблеми він використовує доробки інших фахівців цієї проблеми та опис широкого кола фактів і подій, щоб виразити власну позицію.

Насамперед, Р. Неш звертається до проблеми етимології понятійної конструкції «дика природа». В англійській мові це одне слово – «wilderness». Складність полягає у тому, що будучи іменником, слово виступає у ролі прикметника. На думку Р. Неша, немає специфічного матеріального об'єкта, який це слово виражало б. Це поняття виражає швидше, на думку Р. Неша, якість, що продукує певний настрій або відчуття в індивіда і, надалі, може закріплюватися цим індивідом за специфічного місцевістю. Через цю суб'єктивність універсально прийнятне визначення дикої природи досить розпливчате. Дика природа у понятті однієї людини може бути узбіччям дороги, місцем для пікніка – у понятті іншого [9]. Етимологічно цей термін означає «wild-deor-ness» – місце диких звірів, лісиста місцевість, де вони живуть. В іспанській

мові «wilderness» передається «immensidad» (неосяжність) або «falta de cultura» (недолік цивілізації). У французькому – еквівалентами є «lieu desert» (пустельне місце) і «solitude inculte» (необроблена самотність). Італійці використовують чітко і ясно «scene di disordine o confusione» (сцени безладу або плутанини). Р. Неш наголошує, що поняття «дика природа» відбиває й певний зріз людських відносин. Місця проживання диких тварин передбачають відсутність людей, і «дика природа» імовірно – це місцевість, де людина могла б потрапити у неорганізовані, безладні, «дикі» умови. Це передбачає перебування людини у ворожому середовищі, де цивілізація, яка зазвичай керує і контролює її життя, – відсутня [9].

Родерік Неш виокремлює деякі етапи генезису ставлення до дикої природи, але не системно і більше концентрує увагу на опису подій та фактів, що підтверджують його настанови. Спираючись на його логіку і виклад матеріалу в його працях та аналізуючи сучасний стан проблеми, вважаємо слушним виокремити сім етапів у змінах відношення людства до дикої природи. Розглянемо їх специфіку більш детально.

Перший етап – Стародавній світ. Система цінностей примітивної людини була підпорядкована елементарному виживанню і нею цінувалося тільки те, що сприяло її благополучному існуванню. Первісна людина боялася і сторонилася того, чого не розуміла або не могла контролювати. «Кращими» були дерева і земля, родюча та добре зрошена, які давали людині їжу, укриття та забезпечували безпеку. Практично всі ранні культури мали концепцію земного раю, який мав щедру, ясну і благодійну природу, тварини у такому раю жили у гармонії з людиною. Дика природа людиною цього періоду розглядалася як антипод раю і вважалася найбільшим злом. Для первісної людини існування у дикій природі було заборонено. Безпека, щастя і прогрес людини на той час залежали від відриву від дикої природи [9].

Другий етап – античне суспільство (Греція, Рим). Дика природа вважається огидною. «Вшанування природи, оспіване у класичній літературі, обмежувалося різноманітністю культивованих, пасторальних сюжетів. Краса природи була прив'язана до родючості, інакше кажучи, до корисності» [9]. Культурне очищення і вся чарівність життя пішли після звільнення людини від дикої природи. Зауважимо, що майже всі класичні міфологічні системи зображають дику природу як ліс, в якому живуть демонічні істоти. Греки, яким треба було пройти через ліси або гори, жахалися від можливості зустрітися з Паном – богом лісів. Очевидно, що слово «панічний» виникло з глибокого страху, який супроводжував мандрівників, коли вони чули дивні крики у дикій природі [9].

В епоху середньовіччя – на третьому етапі – зміни відношення до дикої природи торкалися наступного. Найбільш важливим вигаданим мешканцем дикої природи середньовічної Європи стає людиноподібний Дикун. Його покриття шерстю фігура з'являється у літературі і у драмах того періоду. Зазначимо, що і надалі мистецтво постійно використовувало цю тему. Неймовірно сильний Дикун часто зображувався у традиціях кентаврів – серед викорчуваних ним дерев. Згідно фольклору, Дикун жив у серці лісу, якомога далі від цивілізації. Разом з іншими лісовими демонами Дикуні становили основу похмурої, страхітливої дикої природи. Але основні зміни у відношенні до дикої природи були сформовані юдейсько-християнською традицією. Тяжкі кліматичні умови життя та пустельний, посушливий характер природного ландшафту Близького Сходу обумовлювали негативне відношення до дикої природи. Засухи та її наслідки у дикій природі використовувалися богословами для підтвердження могутності прокляття вищих сил, наслідком яких сприймали ці явища. Схвалення богів означало достаток життєво важливої води.

Саме ці обставини зробили багатозначним обряд хрещення. На думку Р. Неша, досвід 40-річних повнєвір'янь ізраїльтян наповнило розуміння дикої природи кількома значеннями. По-перше, вона сприймалася, як притулок від грішного суспільства, що переслідує людину. По-друге, дика земля позначала середовище для пошуку і наближення до Бога. Це було пов'язано зі значенням перевірного кордону, де обрані люди повинні були посилитися, очиститися і підготуватися увійти у землю обітовану [9]. У цілому, у середньовічному християнстві дика природа зберігала своє значення земного царства сил зла, це та ситуація, яку людина зустріла на землі і яка обумовлювала її природну схильність до гріха, спокуси суєтного світу і самих сил зла. Рай розташовувався на небесах. Разом з тим, як підкреслює Р. Неш, християнство мало ідею про те, що дика природа могла бути місцем притулку і релігійної чистоти. Звідси поширення руху християн-ченців у пізнанні відокремленості дикої природи, у проведенні часу у медитації, духовному усвідомленні і моральному вдосконаленні [9].

В епоху Відродження (*четвертий етап*) наголошувалося, що ідеальним фокусом для християнина є досягнення небесної краси, а не насолода землею. Такий підхід схилив до стриманості щодо краси дикої природи. Тому за часів Ренесансу християнство робило рішучий опір руху осягнення диких ландшафтів. На відміну від Заходу, східні культури, як стверджує Р. Неш, не боялися і не мали відрази до дикої природи, як і не відчували вони конфлікту між релігією і цінністю краси природи [9].

Наступний – *п'ятий етап* – Р. Неш пов'язує з формуванням у Новий час відношення до дикої природи у рамках романтизму та примітивізму. Жаж щодо дикої природи змінився благоговінням і захопленням. Вираз цього нового відчуття дикої природи як поняття піднесеного, привабливого, загадкового змінило думку про те, що природа прекрасна тоді, коли вона зручна, родюча, впорядкована. Поняття грандіозності і колоритності вело до використання естетики диких місць на користь деїзму, що з'єднував природу і релігію. Деїзм розглядає призначення дикої природи бути найчистішим середовищем, за допомогою якого Бог показує свою силу і величність. Об'єднані з примітивною ідеалізацією життя у природі, ці ідеї підготували ґрунт для романтичного руху усамітнення людини у дикій природі як шлях до духовного вдосконалення особистості. Дика природа сприймалася з чистотою і набожністю, що попередньо визначалося відсутністю людей. Романтики вважали за краще дикий, вільний шлях розвитку особистості. Відкидаючи прискіпливо впорядковані сади Версаля, так привабливі для освіченого розуму, вони пропонували повернутися до запущених лісів. Дика природа не тільки надавала їм порятунк від суспільства, але також була ідеальною платформою індивідуалізму-романтикам у здійсненні культу. Занедбаність і повна свобода дикої природи створювали найкраще оточення для меланхолії або піднесення. Примітивісти вірили, що людське щастя і благополуччя зменшуються у прямій пропорції від ступеня цивілізованості. Вони ідеалізували культурні прояви, які мають найтісніший контакт з дикою природою або попередніми епохами, де людина була простіша і краща. Романтизм пом'якшував думки тих, хто вважав за необхідність завойовувати дикую природу, навпаки, дика природа була привабливою можливістю знайти людині у ній свободу і пригоди. Романтизм пропонує людині бігти з ув'язнення її власних фізичної і моральної свобод у лещатах складних механізмів державних установ, із заорганізованості та безпутності міст і зануритися у випробування і ризик дикого життя. Романтизм, на думку Р. Неша, розсіяв старі упередження і дав дорогу у життя прихильних традицій занурення у простір дикої природи [9].

Наступним (*шостим*) є етап відношення до дикої природи як до культурного і морального ресурсу та основи національної ідентифікації та самоповаги. Родерік Неш розглядає це на матеріалі історії США, але, на нашу думку, це характерно і для інших країн. Іронічно Р. Неш зауважує, що американські природні націоналісти могли приховано вважати Старий Світ Меккою всього красивого, витонченого і творчого. Але вони були провінціалами, що бажали культурної незалежності

і все ж їм важко було знехтувати довгою історією Старого Світу і його багатими традиціями. Бо коли відкрили Новий Світ, Європа відчувала блискучий художній ренесанс, заснований на двох тисячоліттях культурного розвитку [9]. Аналізуючи соціальну цінність дикої природи Р. Неш звертається до спадщини американських філософів з цієї проблеми. Так, Генрі Торо пропонував шукати баланс дикого і культивованого. Для оптимального існування, вважає Торо, кожен повинен чергувати дике середовище з цивілізацією, або, якщо потрібно, вибирати для тимчасового проживання частково культивовану місцевість. На думку Р. Неша, Г. Торо подав нову базу американської ідеалізації пасторалі. Сільський, аграрний курс розвитку тлумачився Г. Торо як звільнення як від дикунства, так і високої цивілізації. Село було серединою між полюсами. Згідно Г. Торо, дикість і витонченість не є фатальними крайнощами, а повинні бути однаково впливовими внесками у нормальне існування людини. Далі Родерік Неш звертається до творчості Олдо Леопольда, відомого американського екофілософа, який здобув популярність як творець екологічної етики та природоохоронної естетики. О. Леопольд вважав, що екологічні проблеми є за своєю природою філософськими. У рамках екології О. Леопольд створив філософію значущості дикої природи і провів успішну кампанію за створення політики охорони дикої природи у системі національних лісів. Як зауважує О. Неш, попри те, що леопольдівські концепції «екологічної совісті» та «етики землі» так і залишилися ідеалами, природоохоронці визнали у них шляхи до нових відносин між людиною і землею, а також до нового бачення дикої природи [9]. Р. Неш у своїх працях звертає також увагу на ідеї глашатая дикої американської природи Джона Мюїра. Більшість його ідей базувалися на концепції трансценденталізму: об'єкти природи є «земними проявами» Творця. А дика природа забезпечує найкращий прояв божественності, тому що вона була у найменшій мірі пов'язана з неприродними спорудами людини. Дж. Мюїр відзначав, що у глушині ці божі послання були найбільш видні. Дика природа згідно з таким підходом є священним простором [9].

Формування інформаційного суспільства, технологізація суспільного та приватного життя актуалізували проблему захисту дикої природи, що обумовило наступний етап (*сьомий*) зміни відношення до дикої природи. Р. Неш ставить питання, чи є майбутнє у дикої природі і дає позитивну відповідь на це питання, але за умов здійснення управління дикою природою. Повага до якості дикої природи передбачає прийняття у суспільстві певних правил. Невдоволення і незручності тут неминучі. Але завдяки цим правилам, як підкреслює Р. Неш, ентузіаст природних походів може розраховувати на те, що коли настане його черга, то і він побачить дикую природу [9]. Екофілософ Р. Неш слушно звертає увагу, що одним з каменів спотикання управління дикою природою є протиставлення антропоцентризму біоцентризму, тобто, яка повинна бути відповідь на питання – кому повинні слугувати парки, заповідники та інші ділянки дикої природи – людині чи природі? До 1960 років у цьому питанні схилилися до антропоцентризму, тому будувалися готелі, розширювалися дороги, подовжувалися туристичні маршрути, в озера завозилася риба – все це в ім'я того, щоб громадськість могла насолоджуватися красою дикої природи. Але у результаті деякі ділянки дикої природи відвідувачі «зацілювали до смерті» і тому Р. Неш пропонує контроль і охорону. З сумом він відзначає, що соціально-економічний розвиток США привів до переміщення інтересу до дикої природи з Америки до Африки. Розвиток цивілізації суттєво скоротив ареали дикої природи на північно-американському континенті, бо дика природа, її складові стають товаром. Африка стала новою Меккою для туристів, які у змозі імпортувати з-за кордону те, що вдома стало вже рідкістю [9].

Р. Неш не розглядає детально напрямки захисту дикої природи, але серед екофілософів та природозахисників точиться гостра дискусія щодо організаційних форм та принципів охорони та захисту дикої природи. Висловлюється радикальна позиція щодо захисту дикої природи. Так, американський екофі-

лософ Джек Тернер категорично проти будь-якого втручання, будь-якого контролю і управління дикою природою: «Чому б не виділяти великі області дикої природи, де ми обмежуємо всі форми людського втручання: ніяких природоохоронних стратегій, ніякої спроектованої області дикої природи, ніяких доріг, ніяких стежок, ніякого супутникового спостереження, ніяких польотів на вертольотах <...> Нехай будь-яке середовище проживання, яку ми можемо зберігати, як можна більше повернеться до власного порядку. Нехай область дикої природи знову стане білою плямою на наших картах» [14]. Дж. Тернер піддає критиці сучасні американські національні парки, де головні принципи – контроль, управління і організація відпочинку, а зовсім не захист свободи дикої природи. Така контрольована дика природа, на його думку, фікція. Є й більш поміркована позиція щодо збереження дикої природи та її дотримувався Р. Неш. Це створення таких форм захисту дикої природи як національні та ландшафтні парки, заповідники. Але ділянки дикої природи, на думку Р. Неша, будуть зберігатися і поза ними, завдяки закону про дику природу (як це зроблено у США і Канаді). Але турист для відвідування дикої природи повинний бути екологічно підготовлений для такої подорожі [9]. Поступово відношення до дикої природи з позиції високого її оцінювання, на думку Р. Неша, буде поширюватися у світі. Дика природа як Інше, як відмінне від людської цивілізації, має право бути незалежною від інтересів людини.

Отже, підсумовуючи розгляд філософії дикої природи Родеріка Неша, зазначимо наступне. Основною ідеєю його міркувань є ідея Права дикої природи на свободу і усамітнення. Науковець проаналізував з історичних позицій зародження і розвитку ідеї дикої природи. Екофілософ Р. Неш виокремлює основні етапи змін щодо дикої природи в історії людства та його специфіки в історії США. І якщо у стародавньому світі дика природа людиною розглядалася як погроза її існуванню, то на сучасному етапі відношення до дикої природи будеться на визнанні дикої природи як культурного і морального ресурсу, як основи національної ідентифікації та самоповаги. Страх щодо дикої природи змінився її благоговінням і захопленням. Р. Неш, підкреслює, що характерним для сучасного відчуття дикої природи є поняття піднесеного, привабливого, загадкового, священного.

Перспективи подальших пошуків у зазначеному напрямку полягають у з'ясуванні принципів етики дикої природи та аналізу її впровадження у соціальних практиках сучасності.

Література

- Nash R. Wilderness and the American mind: Fifth Edition published in 1967 / Roderick Fraizier Nash // Yale University Press, 2014. – 440 p.
- Nash R. The American environment: readings in the history of conservation / Roderick Fraizier Nash // Madison : Univ. Wisconsin Press, 1988. – 290 p.
- Nash R. The right of nature. A history of environmental ethics / Roderick Fraizier Nash // California-London : Addison-Wesley Publishing Company, 1968. – 236 p.
- Нэш Р. Дикая природа и американский разум / Р. Нэш ; сокр. пер. с англ. С. Колоса, В. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 204 с.
- Нэш Р. Права природы. История экологической этики / Р. Нэш ; сокр. пер. с англ. С. Колоса, В. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 180 с.
- Борейко В. Е. Эссе о дикой природе / В. Е. Борейко. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2000. – 148 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecoethics.ru/wp-content/uploads/2013/01/esse555.pdf>
- Борейко В. Е. История охраны дикой природы в США / В. Е. Борейко. – К. : Эколого-культурный центр, 2003. – 208 с.
- Борейко В. Е. Зарубежные философы дикой природы / В. Е. Борейко, Е. В. Поминова. – К. : Эколого-культурный центр, 2000. – 124 с.
- Нэш Р. Дикая природа и американский разум / Родерик Нэш. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/old/b22-a/>
- Бочарников В. Н. Общественная наука о «дикой природе». Тематический обзор / В. Н. Бочарников. – Часть 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennaya-nauka-o-dikoy-prirode-tematicheskii-obzor-chast-1>.
- Бочарников В. Н. Общественная наука о «дикой природе». Тематический обзор / В. Н. Бочарников. – Часть 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennaya-nauka-o-dikoy-prirode-tematicheskii-obzor-chast-2>.
- Корнилецкая Н. С. Американская экологическая этика: традиции и современность : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук : 09.00.05 / Н. С. Корнилецкая ; Морд. гос. ун-т им. Н. П. Огарева. – Саранск, 2007. – 22 с.
- Кряж І. Ціннісні смисли природи у контексті розвитку природоохоронного руху / І. Кряж. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecopsy.com.ua>
- Тернер Дж. Дикость и дикая природа / Дж. Тернер ; сокр. пер. с англ. Киевского эколого-культурного центра и Е. Б. Мигуновой. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2003. – 72 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/old/b56/>
- Miles J. Wilderness in National Parks: playground or preserve / John C. Miles // University of Washington Press, 2009. – 306 p.
- Oelschlaeger M. The Idea of Wilderness: From Prehistory to the Age of Ecology / Max Oelschlaeger // Yale University Press, 1991. – 477 p.
- American Wilderness: A New History: edited by Michael Lewis // Oxford University Press, 2007. – 289 p.

Анотація

Колдунов Я. В. Родерік Неш: філософія дикої природи. – Стаття.

У статті розглядається філософія дикої природи американського дослідника Родеріка Неша. Описуючи історію сучасних філософських та релігійних поглядів щодо природи, Родерік Неш зосереджує увагу насамперед на зміні ставлення до дикої природи у Сполучених Штатах. Аналізується розуміння Р. Нешем етимології поняття “wilderness” («дика природа») в європейських мовах. Дика природа передбачає відсутність людини, а тимчасове перебування людини у дикому природному оточенні стикається з відсутністю цивілізації. У творчості Р. Неша виокремлюються основні етапи генезису відношення людства до дикої природи, дається їх характеристика та вплив на активність людини. Підкреслюється, що на сучасному етапі розповсюдженим є відношення до дикої природи як до національного культурного і морального ресурсу та основи національної ідентифікації та самоповаги. Це особливо характерно, на думку Родеріка Неша, для американської ментальності. Основною ідеєю його філософських міркувань є ідея Права дикої природи на свободу та усамітнення.

Ключові слова: Родерік Неш, дика природа, філософія, суспільство, людина.

Аннотация

Колдунов Я. В. Родерик Нэш: философия дикой природы. – Статья.

В статье рассматривается философия дикой природы американского исследователя Родерика Нэша. Описывая историю современных философских и религиозных взглядов на дикую природу, Родерик Нэш сосредоточивает внимание в первую очередь на изменении отношения к дикой природе в Соединенных Штатах. Анализируется понимание Р. Нэшем этимологии понятия “wilderness” («дикая природа») в европейских языках. Отмечается, что дикая природа предполагает отсутствие человека, а временное пребывание человека в диком естественном окружении сталкивается с отсутствием цивилизации. В творчестве Р. Нэша выделяются основные этапы генезиса отношения человечества к дикой природе, дается их характеристика и влияние на активность человека. Подчеркивается, что на современном этапе распространенным является отношение к дикой природе как к национальному культурному и моральному ресурсу и основе национальной идентификации и самоуважения. Это особенно характерно, по мнению Родерика Нэша, для американской ментальности.

Ключевые слова: Родерик Нэш, дикая природа, философия, общество, человек.

Summary

Koldunov Y. V. Roderick Nash: Philosophy of Wilderness. – Article.

The article analyzes the wilderness philosophy of the American researcher Roderick Nash. Charting the history of contemporary philosophical and religious beliefs regarding wilderness, Roderick Nash focuses primarily on changing attitudes toward wilderness in the United States. R. Nash's understanding of the etymology of the term «wilderness» («wild nature») in European languages is analyzed. It is noted that the wilderness assumes the absence of man, and the temporary residence of a person in

a wild natural environment faces a lack of civilization. In the book of R. Nash, the main stages in the genesis of the relation of humankind to the wilderness are singled out, their characteristics and influence on human activity are given. It is emphasized that at the present stage, the attitude towards the wilderness as a national cultural and moral resource and the basis of national identification and self-esteem is widespread. This is especially characteristic, according to Roderick Nash, for the American mentality.

Key words: Roderick Nash, wilderness, philosophy, society, man.